

**ДО 70-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНОГО ПАТОФІЗІОЛОГА,
ВЧЕНОГО І ПЕДАГОГА ОЛЕКСАНДРА ВАСИЛЬОВИЧА АТАМАНА**

*Гарбузова В.Ю., Гоженко А.І., Вастьянов Р.С., Клименко М.О.,
Денефіль О.В., Шевченко О.М.*

1 січня 2024 року виповнюється 70 років з дня народження професора, доктора медичних наук, лауреата премії ім. О.О. Богомольця, видатного педагога і науковця Олександра Васильовича Атамана.

Життєвий і наукових шлях Олександра Васильовича був сповнений цікавих подій і важливих здобутків. Професор Атаман О.В. народився в м. Луцьку Волинської області. У 1971 році закінчив з золотою медаллю Луцьку середню школу №10 і вступив до лікувального факультету Київського медичного інституту ім. акад. О.О. Богомольця (нині Національний медичний університет ім. Олександра Богомольця). Після закінчення з відзнакою інституту в 1977 році став аспірантом кафедри патологічної фізіології і під керівництвом члена-кореспондента АМН СРСР М.Н.

Зайка захистив 1980 року кандидатську дисертацію на тему «Експериментальні дані про енергозабезпечення артерій і вен з порушеною іннервацією». З 1979 по 1991 рік працював асистентом, а з 1991 по 1993 рік професором кафедри патологічної фізіології цього ж інституту. 1991 року захистив докторську дисертацію на тему «Енергозабезпечення артерій і вен у зв'язку з їх різною стійкістю до дії ушкоджувальних факторів (експериментальне дослідження)» (наукові консультанти М.Н. Зайко і Ю.В. Биць). У 1993 році прийняв запрошення організувати і очолити кафедру нормальної і патологічної фізіології на новоствореному медичному факультеті Сумського фізико-технологічного інституту (нині Сумський державний університет) і протягом майже 30 років був її беззмінним керівником (теперішня назва – кафедра фізіології і патофізіології з курсом медичної біології).

Наукова діяльність Атамана Олександра Васильовича була присвячена вивченню метаболізму стінки кровоносних судин за умов норми і патології. Разом із професором Ю. В. Бицем він запропонував «енергодефіцитну» теорію розвитку артеріосклерозу. Професор Атаман О.В. вперше запропонував експериментальну модель кальцинозу венозних судин. У 2003 року Олександр Васильович був удостоєний премії НАН України імені О.О.Богомольця за монографію «Сравнительно-патофизиологические аспекты энергообеспечения сосудистой стенки». З 2008 року професор Атаман О.В. почав дослідження молекулярно-генетичних механізмів розвитку мальтифакторних хвороб. Він був ініціатором створення у Сумському державному університеті Наукової лабораторії молекулярно-генетичних захворювань. Загалом О.В.Атаман є автором близько 200 наукових публікацій, одного винаходу, під його керівництвом захищено докторську і шість кандидатських дисертацій. Наукові здобутки Олександра Васильовича цінувались всією українською науковою спільнотою. Був віце-президентом Наукового товариства патофізіологів України, членом експертної ради з питань проведення експертизи дисертацій МОН України, експертом Наукової ради МОН України (секція «Біологія, біотехнології, харчування»).

Атаман О.В. на кафедрі фізіології і патофізіології СумДУ, 2002 рік

Професор Атаман О.В. активно займався педагогічною діяльністю. Він вперше в Україні організував і проводив упродовж п'яти років (1999–2003) Всеукраїнську олімпіаду з патофізіології серед студентів. Він був членом авторських колективів підручника з патологічної фізіології за редакцією М.Н. Зайка і Ю.В. Биця (2-ге і 3-тє видання), «Руководства к практическим занятиям по патологической физиологии» за редакцією М.Н. Зайка і Л.Я. Данілової. Він – автор популярного серед студентів і викладачів навчального посібника «Патологічна фізіологія в запитаннях і відповідях», який витримав шість видань. А підручник «Патофізіологія» (у 2-х томах), за яким навчаються всі студенти медичних ЗВО України, витримав 3 видання.

На честь свого вчителя професор Атаман ініціював проведення у Сумах наукових Читань ім. М.Н. Зайка. За 11 років доповідачами на заході були такі знані науковці проф. Досенко В.Є.,

Кафедра фізіології і патофізіології 1995 рік

(1 ряд зліва направо: доц. В.І Кіндя, доц. Г.В. Янчик проф. О.В. Атаман, проф. А.С. Павлов;
2 ряд зліва направо: ас. Л.Ю. Литовченко, ас. Г.Ю. Пишнов, ас. Т.В. Коршняк, преп. О.А. Охрименко,
лаб. Ю.В. Сенецька, ас. В.Ю.Гарбузова, лаб. О.В. Авраменко, ас. Т.І. Михайлова)

член-кор. НАН і АМН України Резніков А.Г., проф. Гоженко А.І., член-кор. НАН України Сагач В.Ф., проф. Клименко М.О., член-кор. НАН України Суходуб Л.Ф., проф. Дяченко А.Г., проф. Шандра О.А.

Професор Атаман О.В. проводив активну громадську діяльність. Він обирався депутатом Сумської міської ради IV скликання (2002-2006 рр.), з травня 2003 по січень 2005 року працював на посаді секретаря Сумської міської ради. Ним був створений Статут міста Суми.

Напередодні ювідею видатного вченого і педагога колеги згадують про нього з повагою і вдячністю.

Слогади Президента Українського наукового товариства патофізіологів, д.м.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Гоженко А.І

Десь більше як 40 років я вперше познайомився з колективом кафедри патофізіології Київського медичного інституту. На той час цей колектив був лідером в патофізіології України. Безумовно, це в першу чергу було пов'язано з особистістю лідера – чл.-кор. АМН СРСР Зайка Миколи Никифоровича, котрий очолював не тільки колектив кафедри, але і всю патологічну фізіологію України. На той час кафедра була дійсно лідером – базова кафедра з викладенням патофізіології, творча наукова лабораторія, з якої вийшли майже всі академіки та лідери патофізіологічної науки. Серед цих видатних постатей мою увагу привернув колега, трохи молодший за мене О.В. Атаман, на тоді асистент кафедри, але вже науковий секретар Українського наукового товариства патофізіологів. Учень М.Н. Зайка та Биця Ю.В., останній і був його науковим керівником.

Вже в ті роки Олександр Васильович був знаний в колах патофізіологів України, на той час він сформувався як досвідчений педагог повністю в традиціях кафедри, послідовник своїх видатних вчителів. Але ще в більшій мірі його талант патофізіолога розкрився, на мій погляд, в період роботи в Сумському університеті.

Треба звернути увагу на те, що напевно і його рішення про переїзд в м. Суми в першу чергу було пов'язано з його бажанням працювати в системі вищої медичної школи і приймати участь в підготовці майбутніх лікарів, викладаючи патологічну фізіологію. Розумію, що якщо би не любов до патофізіології, до педагогічної роботи зручніше було би залишитись у Києві, де йому талановитому професору завжди б знайшлося місце роботи, особливо у науково-дослідних інститутах.

Читання ім. В.В. Підвисоцького, Одеса, 2017 р.

Але він вибирає більш складну життєву долю, аби мати можливість працювати у патофізіології.

За період роботи у м. Суми він зробив дуже багато. По-перше, створив нову кафедру, більш того підготував викладацький склад, налагодив наукову роботу на самому сучасному рівні. Його учні з успіхом захистили докторські і кандидатські дисертації.

Нарешті О.В. Атаман провів величезну роботу по удосконаленню педагогічного процесу у всій Україні. Його підручники, які є результатом величезної роботи та використовуються на всіх кафедрах і користуються визнанням у студентів. Він плідно працював віце-президентом Українського наукового товариства патофізіологів, де відповідав за викладання патофізіології.

Про рівень науково-педагогічного процесу на кафедрі свідчить і те, що на її базі була створена спеціалізована рада по захисту докторських дисертацій із патологічної патофізіології. Особливо хочу підкреслити, що О.В. Атаман був не тільки високопрофесійним патофізіологом, але й

На кафедрі патофізіології НМУ під час наради завідувачів, Київ, 2013 р.

Пленум у Полтаві, 2018 р.

дуже порядною людиною. Мені довелося з ним попрацювати у складі атестаційної комісії МОН, а тому можу відповідально засвідчити, що Олександр Васильович не тільки глибоко аналізував рецензуємі дисертаційні роботи, але твердо відстоював свою професійну позицію, інколи в дуже складних ситуаціях. Приємно було спостерігати як ця порядна, делікатна та ввічлива людина безкомпромісно підтримувала роботи молодих науковців, глибоко вникаючи в наукову новизну та досягнення авторів. Одночасно він уважно прислухався до усіх учасників дискусії. Можу підкреслити, що його робота експертом була спрямована на розвиток науки, підготовку наукових кадрів.

Нарешті, віддаю йому шану за повагу до своїх вчителів, про що свідчать читання імені М.Н. Зайка, які він започаткував на кафедрі в університеті. Наразі на сьогодні це вже традиційні наукові зустрічі, котрі в значній мірі присвячені проблемам викладання патофізіології. Впевнений, що його учні збережуть цю традицію.

Впевнений, що Олександр Васильович, який присвятив своє життя патофізіології, для багатьох, особливо молоді, може вважатися взірцем. Він був дійсно лицарем патофізіології.

Спогади Віце-президента Українського наукового товариства патофізіологів, заслуженого діяча науки і техніки України, завідувача кафедри загальної та клінічної патологічної фізіології імені професора В.В. Підвисоцького Одеського національного медичного університету Вастьянова Р.С.

Спалах світла осяяв мене і одночасно ошчасливив лише кілька разів у житті. Одним із таких незабутніх епізодів послужила зустріч, як я потім зрозумів, із чудовою людиною, яка була дуже простою у спілкуванні. Одночасно і простий, і вимогливий, і досить серйозний із іскорками усмішки в очах і дуже мелодійним тембром голосу, який, як я тоді подумав, властивий артистам сцени.

Олександр Васильович професор Атамана і був таким артистом сцени. Високкокваліфікованим лектором, методистом, організатором, вченим, рідкісним за своїми знаннями патофізіологом. Сценою для нього була копітка щоденна робота. Невидима для чужих очей. Дуже копітка і максимально плідна.

З'їзд Всеукраїнського товариства патофізіологів, 2016 р.

Мало хто з нас, які сьогодні живуть і займаються досить широким спектром практичної діяльності на ниві, тотожній такій для Олександра Васильовича, може похвалитися подібними досягненнями! І тут на будь-який смак: якщо взяти викладацький аспект, то це серія чудових підручників з патологічної фізіології, підготовлених для практичних занять, для повного вивчення дисципліни та короткого ознайомлення з нею, рідною мовою та перекладених англійською мовою!.. Творча спадщина Олександра Васильовича зазнала багаторазового перевидання, що є найяскравішим свідченням актуальності та корисності праці невичерпної криниці патофізіологічної науки.

Олександр Васильович Атаман багато зробив для освіти, становлення та прогресивного розвитку медичного факультету Сумського державного університету. Під великим враженням я був на святкуванні 25-річчя кафедри патофізіології Сумського державного університету, яка є ровесником медичного факультету! Становлення кафедри з нуля, її розвиток та досягнення найвищого рівня, гідного найкращих вітчизняних та зарубіжних зразків – превалююча заслуга в цьому саме професора Атамана! І той факт, що після його передчасної смерті кафедра у найскладніших військових умовах не втратила поступального темпу розвитку – свідчення організаційного та творчого таланту Олександра Васильовича!

Наукову складову роботи Олександра Васильовича коментувати марно, бо, певен, подібні здобутки якщо й можна повторити, то перевершити неможливо. Багаторічний експерт Міністерства науки та освіти з фундаментальних дисциплін, керівник спеціалізованої ради з патофізіології, науковий керівник багатьох дисертаційних робіт – такий найкоротший перелік суттєвого впливу Олександра Васильовича на підготовку висококваліфікованих наукових співробітників країни та атестацію кадрів найвищої кваліфікації в Україні.

Повірте, що описи найширшого арсеналу творчості Олександра Васильовича гідні багатьох сторінок. За всім цим неможливо не відзначити людяність, щирість, життєлюбність та інтелігентність професора. Багатьом порадам Олександра Васильовича ми вдячні напередодні VII національного з'їзду патофізіологів у Харкові, на якому Президентом товариства патофізіологів було обрано професора О.І. Гоженка. Найцікавішими були навіть короткі історії Олександра Васильовича, які передували його тостам на дружніх зустрічах під час Пленумів та наукових конференцій. А доповіді професора Атамана завжди гарантували незабутнє задоволення від

Святкування 25-річчя кафедри фізіології і патофізіології СумДУ, 2018 р.

професійного викладу проблем у науці, у викладанні патологічної фізіології та водночас – шляхів їхнього реального подолання.

Відповідальність Олександра Васильовича та вірність даному слову, вміння і, що важливіше, бажання позитивно завершити розпочату справу допомогло одного разу особисто мені в епізоді, коли провокатори намагалися здійснити рейдерське захоплення однієї докторської дисертації, яка захищалася у Сумській спеціалізованій вченій раді. Чітке розуміння наукової складової тієї складної наукової роботи, професійне проведення засідання спеціалізованої вченої ради та подальша її допомога в післязахисних процедурах допомогли отримати необхідний результат!

Вірність професора Атамана традиціям та повага до вчителів виявилася в організацію ним регулярних патофізіологічних читань імені Миколи Никифоровича Зайка – таким унікальним чином він обезсмертив ім'я та справи свого Вчителя та наставника. Зазначу, що ідея створення подібної збірки спогадів, присвячених Олександрові Васильовичу Атаману, належить його обдарованій учениці, професору Гарбузовій І.Ю.: як у цьому випадку чітко простежується наступність ідей та спадщина людяності Олександра Васильовича!

Попередники казали, що немає незамінних людей. Можливо, це правда. Але дозволю собі зауважити, що в такому разі точно є незабутні люди. Їхні таланти, їхні майстерності, їхні вміння, їх допомоги неможливо як забути, так і неможливо повторити. З часом, що пройшов після катастрофічної звістки про смерть Олександра Васильовича, яскравіше і багатогранніше вимальовуються контури всеосяжного таланту цієї всебічно розвиненої особистості, все гостріше народжується розуміння неповторності втрати і в той же час поступово проявляється почуття подяки Долі, Колегам, Богу за той факт свого життя, що в мене було знайомство та співпраця з професором Атаманом!

«...Велике бачиться з відривом» – так писав класик. І це справжня серм'яжна правда. На відстані з урахуванням майбутнього Ювілею нашого Колеги та Вчителя чіткіше можна оцінити його велич, його внесок у нашу спільну фундаментальну науку, у дружбу та професійну співпрацю патофізіологів країни, у те, що все буде гаразд!

Впевнений, що Олександр Васильович Атаман зараз разом із багатьма моїми колегами. Його тихий і приємний голос виринає у складних ситуаціях і, безсумнівно, радить вчинити винятково позитивно та виключно вірно! Підручник Олександра Васильовича знаходиться на моєму робочому столі, спадщина Метра жваво! І в цьому полягає впевненість у нашій Перемозі, у нашому прогресивному розвитку, у нашій Людності та професіоналізмі.

Спогади доктора медичних наук, професора, проректора з науково-педагогічної роботи та питань розвитку Чорноморського національного університету ім. Петра Могили Клименко М.О.

Вперше побачилися ми з Олександром Васильовичем у вересні 1977 року, коли я приїхав на кафедру патофізіології Київського медичного інституту до Миколи Никифоровича Зайка подавати до спецради свою кандидатську дисертацію. На той час спецради лише нещодавно ввели і взагалі не було такої кількості спецрад, як стало вже потім за часів незалежної України. Здається, спецрада на всю Україну була лише в Києві. Але в будь-якому разі було дуже престижно та почесно захищатися у «самого» легендарного Миколи Никифоровича Зайка. Я про це вже згадував у нарисі, присвяченому пам'яті Миколи Никифоровича, у книзі виданій його видатним учнем Юрієм Вікторовичем Бицем*. Тоді ж я познайомився і з незабутнім Юрієм Вікторовичем, якого Микола Никифорович призначив моїм опонентом.

Стоячи під кабінетом Миколи Никифоровича, очікуючи його з лекції, я побачив Олександра Васильовича, який, проходячи мимо, співчутливо усміхався. Думаю, що перебуваючи на кафедрі Миколи Никифоровича він вже досить надивився на приїжджих дисертантів. Він був у білому халаті та з ниркоподібним тазиком, наповненим інструментами, прикритими марлею,

в руках. Очевидно він прямував зі стерильними інструментами від автоклаву чи сухожарової шафи до аспірантської, де якраз ставив досліди.

Ми познайомилися. Я тоді закінчував аспірантуру, а О.В. – розпочинав. У нас різниця у віці трохи більше 2 років, у навчальних роках – 3 роки.

Ближче ми познайомилися у 1978 р., коли я скоро після захисту 2,5 місяці перебував на курсах підвищення кваліфікації викладачів у Київському медичному інституті. Тоді на кафедрі патологічної фізіології в Харкові була така традиція, що якнайшвидше після захисту недавнього аспіранта та починаючого асистента спрямовували на факультет підвищення кваліфікації продовжувати набиратися педагогічних навичок.

Наступний раз ми зустрілися у 1979 році на конференції в Полтаві. З'їзди патофізіологів тоді були всесоюзні, а на рівні республік – наукові конференції республіканських товариств патофізіологів. Тоді ж Олександр Васильович був обраний головним ученим секретарем Наукового товариства патофізіологів України. Під керівництвом М.Н. Зайка він безпосередньо організував участь патофізіологів України у Всесоюзних з'їздах патофізіологів у Тбілісі (1982), Кишиневі (1989); конференції республіканського товариства патофізіологів у Запоріжжі (1985), Чернівцях (1987), а після смерті Миколи Никифоровича, яка сталася у 1991 р., вже під керівництвом Юрія Вікторовича Биця, який був заступником голови товариства патофізіологів, а потім Олексія Олексійовича Мойбенка (якого обрали головою товариства у Дніпропетровську) – конференції у Дніпропетровську (1992) та Львові (1993). У 1992 р. у Дніпропетровську це вже була наукова конференція патофізіологів України, яка потім стала вважатися I Конгресом патофізіологів України, у 1993 р. у Львові – Пленум науково-медичного товариства патофізіологів України.

Наступні зустрічі з Олександром Васильовичем відбувалися під час наших конгресів та пленумів. Слід зазначити, що керівництво нашого товариства патофізіологів, незважаючи ні на які скрутні часи, завжди працювало бездоганно, і конгреси та пленуми чергувалися кожні 2 роки.

У 1993 р. Олександр Васильович переїхав до Сум, де тоді відкрився медичний факультет у Сумському фізико-технологічному інституті (який згодом став дуже відомим авторитетним Сумським державним університетом), де організував та очолив кафедру нормальної і патологічної фізіології, яка потім, у зв'язку з новими назвами навчальних дисциплін у сучасних навчальних програмах, стала називатися кафедрою фізіології та патофізіології з курсом медичної біології. Цією кафедрою Олександр Васильович надзвичайно успішно та плідно керував до кінця свого життя, майже 30 років. Олександр Васильович увійшов в історію як фундатор, перший та довгочасний завідувач кафедри фізіології та патофізіології Сумського державного університету, засновник сумської наукової школи патофізіологів, гідний продовжувач видатної київської наукової школи патофізіологів, видатний учень своїх видатних вчителів – Миколи Никифоровича Зайка та Юрія Вікторовича Биця. А ще, звісно, Олександр Васильович увійшов в історію своїми чудовими підручниками та посібниками, науковими працями.

Я мав честь та задоволення бути науковим керівником, а потім і консультантом сина Олександра Васильовича – талановитого, порядного, людяного, скромного, як і тато, Юрія Олександровича Атамана. У 2008 р. Юрій Олександрович захистив у нашій харківській спецраді кандидатську дисертацію, а в 2013 р. у тодішньому українському Луганську – докторську дисертацію. Обидві роботи були найвищого, як я тоді жартував, «атаманівського», рівня. Мені дуже імпонувала та була близькою тематика цих досліджень – роль активних форм кисню, які загалом є головними медіаторами запалення, у розвитку уражень судин, а атеросклероз, артеріосклероз, як і інші хронічні неінфекційні захворювання, на той час стали розглядати як хронічне запалення.

У 2013 р. Олександр Васильович запросив мене до Сумського державного університету на наукові читання імені Миколи Никифоровича Зайка в якості доповідача. Для мене це була велика честь, тим більше, що то був ювілейний рік – 105 років від дня народження Миколи Никифоровича Зайка та 20 років з часу заснування кафедри фізіології та патофізіології Сумського дер-

жавного університету Сам Олександр Васильович зробив чудову доповідь, присвячену своєму вчителю, кафедрі, показав багато цікавих та унікальних фотографій. Моя доповідь стосувалася сучасних поглядів на роль запалення в патології. Особливо запам'яталася неймовірна наукова та людська атмосфера під час читань, яку створювали Олександр Васильович та його кафедра, зацікавленість слухачів, палаючі очі студентів, цікаві запитання після доповіді.

У 2014-2015 рр., після втрати спецрад з патофізіології у Донецьку та Луганську, у нас з Олександром Васильовичем виникла ідея відкрити спецраду в Сумах. Ми її часто подовгу обговорювали, а потім почали реалізовувати. Олександр Васильович попросив мене порекомендувати до складу ради харківських патофізіологів, і ми запросили професорів Надію Миколаївну Кононенко та Тетяну Іванівну Тюпку з Національного фармацевтичного університету та Олександра Миколайовича Шевченка з Харківського національного медичного університету. У 2015 р. спецрада з нормальної анатомії та патологічної фізіології відкрилась в Сумському державному університеті. Для мене було почесно, що до цієї спецради, починаючи з першого її засідання, мене багато разів запрошували опонентом, та в ній захищали свої докторські дисертації мої учні Ірина Юріївна Багмут (2015) та Сергій Борисович Павлов (2017).

У 2016 р. черговий VII Національний конгрес патофізіологів України відбувся в Харкові на базі Національного фармацевтичного університету. На ньому Олександр Васильович був обраний членом Президії та віце-президентом Наукового товариства патофізіологів України, відповідальним за навчально-методичну діяльність. На наших конгресах та пленумах Олександр Васильович завжди виступав з доповідями про стан та проблеми викладання патофізіології. Він неперевершено доповідав. На ці доповіді збиралися всі делегати, з великою цікавістю слухали, було дуже багато запитань та велика дискусія.

Ми з Олександром Васильовичем часто подовгу розмовляли, обговорювали різноманітні освітні, наукові, суспільно-політичні проблеми. Він був дуже цікавим співбесідником, бо дуже багато знав і дуже добре оповідав та, будучи видатним педагогом та лектором, надзвичайно гарно доносив матеріал до слухача. Якось я запитав Олександра Васильовича про його «похід у владу». Очевидно, що Олександр Васильович був дуже непересічною особистістю, раз його, приїжджу людину, сумчани обрали до Сумської міської ради, і він деякий час був навіть секретарем міськради. Олександр Васильович говорив, що на той час він вважав, що правильно було зробити так, хоча з часом він оцінював це як певну втрату часу. Ми зійшлися на тому, що життя – це постійне набуття знань і досвіду та передача їх наступним поколінням, які замінюють нас, і це і є життя в цілому.

Як людина розумна та високоосвічена, Олександр Васильович на все мав власну думку, надавав критичну, об'єктивну та точну оцінку подіям та фактам, часто в алегоричній та жартівливій формі; він мав чудове почуття гумору. Пам'ятаю, їду я якось маршрутною з Харкова до Сум, він телефонує: «Як справи?». А дорога тоді була жахливою, та ще й після зими. Маршрутку підкидало щомиті. «Та їду. Але не впевнений, що доїду живий». Олександр Васильович відразу здогадався: «Так а ти хіба шолома не вдягнув?!» (щоб не боляче й без пошкоджень було битися головою об дах маршрутки). Я уявив себе в шоломі у маршрутці і далі, сміючись, непомітно й доїхав.

Ми завжди вітали одне одного зі святами, днями народження. Так, ввечері 31 грудня вітали одне одного з Новим роком, а вже наступного дня я телефонував, щоб привітати його з днем народження.

Олександр Васильович був дуже здібний (він і школу закінчив із золотою медаллю та інститут з відзнакою), дуже талановитий, освічений, відданий справі, відповідальний, організований, працелюбний. Дуже багато працював. Підручники та посібники вимагали дуже багато кропіткої праці. Коли я дивувався, як він все встигає, розповідав мені, що, щоб працювати над підручниками, щосуботи йшов на роботу, там його у вихідний день ніхто не відволікав, і за день вдавалося зробити багато.

Також Олександр Васильович був дуже вихований, дружній, чуйний, скромний, дуже дбайливий сім'янин. Захоплювався подорожами, фотографуванням. Багато фотографій, які в мене є, - це завдяки Олександру Васильовичу.

Я вдячний долі за те, що мав щастя товаришувати з незабутнім Олександром Васильовичем. Це неймовірна видатна людина. Світла та вічна йому пам'ять!

Спогади завідувачки кафедри патологічної фізіології Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського професора О.В.Денефіль.

Професор Олександр Васильович Атаман запам'ятався нам як талановитий вчений з багатогранною ерудицією, видатний педагог вищої школи, всебічно освічена інтелігентна людина, громадський діяч, надійний колега. Будучи не ординарним фахівцем в галузі медичної науки, він до останньої миті свого життя вивчав глибинні фундаментальні процеси, що лежать в основі найбільш розповсюджених у всьому світі захворювань, залишивши при цьому наступним поколінням вагомі і перспективні здобутки. Перед усім вони стосуються поглядів на механізми розвитку патологічних процесів, зокрема, метаболізму стінки кровоносних судин за умов норми і патології як артерій, так і вен. Досліджуючи механізми різної резистентності артерій і вен до розвитку склеротичних уражень, він уперше запропонував експериментальну модель кальцинозу венозних судин. З цього розпочиналися його перші кроки у фундаментальній науці. Дана патологія широко розповсюджена в клінічній практиці і стосується не тільки стінки судин, але й інших органів.

Згодом, на основі результатів досліджень разом із проф. Бицем Ю.В. була сформульована нетрадиційна «енергодефіцитна» концепція розвитку артеріосклерозу, що була викладена в ряді оригінальних статей і монографій.

Численні наукові праці Олександра Васильовича збагатили теоретичну медицину оригінальними науковими розробками, відомими не тільки в Україні, а й далеко за її межами. Вони відкрили перспективу клінічного застосування венотропних і венодинамічних чинників, які вибірково впливають на обмін речовин і тонус венозної стінки і таким чином здатні втручатись у перебіг процесів життєдіяльності нормальних і уражених судин. Заслужують на увагу важливі наукові розробки, які стосуються кальцинозу судинної стінки, що робить її функціонально обмеженою та сприяє розвитку склеротичних і дегенеративних змін. У цьому сенсі і нині важливим напрямком є вивчення механізмів розвитку уражень кровоносних судин як при гіпо-, так і гіпервітамінозних станах, пов'язаних з вітаміном-гормоном D3 (1,25-(OH)₂ – вітамін-D). Він підняв на новий рівень також дещо забуту проблему ураження судинної стінки, зокрема артеріосклероз Менкеберга.

Усі дослідження проф. Атамана О.В. у цьому напрямку передували сучасній концепції ендотеліальної дисфункції і її ролі в судинній патології, що знайшла широке втілення як у теоретичну, так і практичну медицину. За розробку даного напрямку та монографію «Сравнительно-патофизиологические аспекты энергообеспечения сосудистой стенки» у 2003 році він став лауреатом премії НАН України імені О.О.Богомольця.

З плином часу ми все більше і більше надаємо належної оцінки його відданих праці також і в плані підготовки студентів-медиків та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Високоякісні підручники, посібники та інші методичні матеріали і програми, видані Олександром Васильовичем, лягли в основу сучасної системи підготовки кадрів з медичної галузі знань. На кафедрі патологічної фізіології Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України шанують і зберігають багатогранну наукову та навчальну спадщину вченого-авангардиста, який вніс вагомий здобуток у розбудову сучасної національної школи патофізіологів України. Олександр Васильович Атаман є одноосібним автором навчального посібника і підручника з патофізіології для студентів вищих медичних навчальних закладів. У 2000 році вийшов з друку навчальний посібник «Патологічна фізіологія в запитаннях і

відповідях», а у 2021 році побачило світ 6-те його видання. Підручник «Патофізіологія» (у 2-х томах) витримав 3 видання. Вони містять глибоко продуману за змістом і суттю поданого матеріалу навчальну інформацію, оригінальним методичним підходом, що не поступається перед іншими виданнями, у тому числі іноземних авторів. Студенти широко використовують їх при підготовці до єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ), що упроваджений для здобувачів ступеня вищої освіти магістр за спеціальностями галузі знань «22 Охорона здоров'я», у складі якого передбачено тестовий іспит Крок-1.

Спогади доктор медичних наук, професора Шевченко О.М.

Людина з великої літери – це людина, яка надихає інших людей, ділячись своєю любов'ю до життя. Любити життя, незважаючи на всі його проблеми, дуже нелегко, але деяким людям з глибокою душею це вдається. Такою людиною був Олександр Васильович Атаман, український учений, педагог, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології і патофізіології з курсом медичної біології Сумського державного університету, віце-президент Наукового товариства патофізіологів України.

Пам'ятаю, коли вперше мене познайомив з Олександром Васильовичем мій учитель Клименко Микола Олексійович, і все моє професійне життя було пов'язане з цією видатною особистістю.

Мене завжди вражало вміння Олександра Васильовича позитивно спілкуватися з людьми, його велике прагнення допомагати у вирішенні проблем усім, хто потребував його допомоги та поради. Він завжди бути ввічливою, привітною, доброзичливою людиною.

Мене захоплювало його вміння глибоко мислити і аналізувати інформацію, вирішувати складні завдання, коли від його рішень залежить доля інших людей.

Важко переоцінити внесок Олександра Васильовича у розвиток української науки й освіти. Він був організатором кафедри фундаментальної підготовки студентів-медиків з фізіології та патофізіології, віце-президентом Наукового товариства патофізіологів України, створив потужну і знану в країні та за її межами школу патофізіологів, був автором унікального підручника з патофізіології, за яким навчаються сьогодні вітчизняні та іноземні студенти. Під його керівництвом захищені численні кандидатські та докторські дисертації.

Особливістю Олександра Васильовича як керівника був його справжній демократизм, простота, доступність, вміння розпізнавати в науковцях найкращі здібності.

Олександр Васильович Атаман був лідером у галузі патологічної фізіології як основного напрямку медичної науки, що створює її міцний фундамент. Світла пам'ять про людину, яка чесно і гідно прожила своє життя, залишивши по собі плоди своїх добрих справ, завжди буде в наших серцях.